

งานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษากระบวนการทัศน์เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการทัศน์กับวาทกรรมที่เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการนำเสนอธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณคดีไทยตั้งแต่สมัยก่อนสุโขทัยจนถึงรัตนโกสินทร์ ตอนต้น โดยใช้ฐานคิดจากทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ ทฤษฎีสตรีนิยมเชิงนิเวศและทฤษฎีวาทกรรม ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการทัศน์เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณคดีไทยแบบจารีตนิยม มี 3 กระบวนการทัศน์หลัก คือ กระบวนการทัศน์จิตสำนึกเชิงนิเวศแนวดั้งเดิม กระบวนการทัศน์จิตสำนึกเชิงนิเวศแนวพุทธปรัชญา และ กระบวนการทัศน์จิตสำนึกเชิงนิเวศแนวชนชั้น กระบวนการทัศน์ดังกล่าวมีรากร่วมที่สำคัญคือ เป็นระบบคิดที่แสดงถึงการตระหนักรู้ในความยิ่งใหญ่ของธรรมชาติ การอบน้อมและเคารพในธรรมชาติ อันเป็นระบบคิดพื้นฐานของจิตสำนึกเชิงนิเวศที่มีลักษณะสอดคล้องกับกระบวนการทัศน์ที่มีคตินิยมเชิงนิเวศเป็นศูนย์กลาง (eco-centrism) กระบวนการทัศน์ทั้ง

สามมีความเกี่ยวข้องกับสภาพเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม และพัฒนาการทางสังคมแต่ละยุค และได้ก่อให้เกิดวาทกรรมสำคัญเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในลักษณะที่แตกต่างกัน

กระบวนการทัศน์จิตสำนึกเชิงนิเวศแนวดั้งเดิม เป็นระบบคิดเกี่ยวกับธรรมชาติในบริบทของสังคมชุมชนบุพกาลและยุคแรกเริ่มการก่อตั้งรัฐ เป็นกลุ่มสังคมขนาดเล็ก มีรูปแบบการผลิตที่ไม่ซับซ้อน และดำรงชีวิตด้วยการพึ่งพิงธรรมชาติ กระบวนการนี้เห็นว่ามนุษย์มาจากธรรมชาติและเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ตระหนักถึงความสัมพันธ์ของสรรพสิ่ง ความสมดุลของระบบนิเวศ และความจำเป็นที่มนุษย์ต้องพึ่งพาธรรมชาติเพื่อความอยู่รอด กระบวนการทัศน์จิตสำนึกเชิงนิเวศแนวพุทธปรัชญา เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในยุคก่อตั้งรัฐ ดังเช่น รัฐน้อยใหญ่ในล้านนา สุโขทัย ที่ผู้ปกครองรัฐต่าง ๆ ยอมรับศาสนาพุทธ เข้ามาเป็นศาสนาหลัก ทำให้เกิดการผสมผสานระหว่างจิตสำนึกเชิงนิเวศแนวดั้งเดิมกับปรัชญาศาสนาพุทธ กลายเป็นกระบวนการทัศน์จิตสำนึกเชิงนิเวศแนวพุทธปรัชญาที่มีการเชื่อมโยงหลักธรรมในศาสนาพุทธกับจิตสำนึกเชิงนิเวศแบบดั้งเดิมอย่างสอดคล้องกลมกลืน ก่อให้เกิดวาทกรรมสำคัญที่เชื่อมโยง ธรรม ธรรมชาติ และศีลธรรม ของบุคคลว่าเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกันอย่างแนบแน่น เมื่อใดก็ตามที่ผู้ปกครองไม่อยู่ในธรรมก็จะส่งผลกระทบต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยตรง วาทกรรมดังกล่าวเห็นได้อย่างชัดเจนในวรรณคดีเรื่องไตรภูมิภิกษาในสมัยสุโขทัย กระบวนการทัศน์จิตสำนึกเชิงนิเวศ แนวชนชั้น เป็นกระบวนการที่เริ่มปรากฏในวรรณคดีราชสำนักสมัยอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่สังคมไทยมีการปกครองในระบบบวรราชา และมีแนวคิดในการจำแนกชนชั้นทางสังคมอย่างชัดเจน ส่งผลให้ระบบคิดเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมคลี่คลายจากกระบวนการทัศน์จิตสำนึกเชิงนิเวศแนวพุทธปรัชญา ไปสู่กระบวนการทัศน์จิตสำนึกเชิงนิเวศแนวชนชั้น ซึ่งก่อให้เกิดวาทกรรมเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างน้อยสองชุดย่อย คือ วาทกรรมของกวีในฐานะชนชั้นผู้ปกครอง กับ วาทกรรมของ กวีในฐานะปัจเจกบุคคล วาทกรรมของชนชั้นผู้ปกครองเปิดโอกาสให้ผู้ปกครองใช้ธรรมชาติเป็นสัญลักษณ์ในการจรรโลงอำนาจทางการเมือง ความสัมพันธ์ อันใกล้ชิดระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ จึงเปลี่ยนไปเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ ผู้ปกครองใช้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติมารับใช้อำนาจทางการเมืองของตน ส่วนวาทกรรมของกวีราชสำนักในฐานะปัจเจกบุคคล เป็นวาทกรรมของกวีชนชั้นเจ้าขุนมูลนาย ที่มีวิธีคิด รสนิยมและประสบการณ์ส่วนตัวต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของคนในชนชั้นนี้โดยเฉพาะ วาทกรรมขนบนิยมในการประกอบสร้างวรรณศิลป์ของกวีราชสำนัก มีการ เชื่อมโยงธรรมชาติกับผู้หญิง และเรื่องเพศ โดยผ่านการใช้ ภาษาภาพพจน์และโวหารอุปมาอุปไมย ที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและระหว่างหญิงกับชายในสังคมศักดินาว่ามีความเหลื่อมล้ำและมีอคติทางเพศแบบชายเป็นใหญ่เหนือกว่า

หญิง วรรณคดีของราชสำนักอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น ยังสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ในฐานะปัจเจกบุคคลในสองลักษณะ คือสำนึกในความเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติกับสำนึกในความเป็นอื่นของธรรมชาติ สำนึกในความเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ เกิดจากจินตภาพด้านดีต่อธรรมชาติ เห็นว่าธรรมชาติคือสิ่งมีชีวิต และเป็นมิตรกับมนุษย์ ส่วนสำนึกในความเป็นอื่นของธรรมชาติ เกิดจากจินตภาพในด้านร้ายที่เห็นว่าธรรมชาติคือพลังอำนาจที่ลึกลับ ป่าเถื่อน ทรงพลัง และผู้หญิงเป็นทั้งต้นเหตุและเหยื่อของชะตากรรมของตนเอง ซึ่งเป็นภาพที่ตรงกันข้ามกับวัฒนธรรมของมนุษย์ สำนึกในความเป็นอื่นของธรรมชาติ ทำให้มนุษย์มีความคิดที่จะควบคุมและเอาชนะธรรมชาติในบางครั้ง.

วาทกรรมเกี่ยวกับธรรมชาติที่ขัดแย้งและกลมกลืนไปด้วยกันได้ในวรรณคดีไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์ เป็นกระบวนการทัศน์ระดับผังรากลึกเชิงโครงสร้างที่ยังมีบทบาทอย่างมีนัยยะสำคัญมาจนกระทั่งทุกวันนี้ในวงการวรรณคดีไทย ในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางสังคม กระบวนทัศน์นี้สวนทางกับกระบวนการทัศน์ที่มีคตินิยมเชิงนิเวศเป็นศูนย์กลางอันเป็นแนวโน้มของโลกยุคปัจจุบัน

This thesis aims to study the relationship between paradigm and discourse of nature and the environments, and the presentation of them in Thai literature from the pre-Sukhothai up until early Rattanakosin period. The key theoretical approaches of this research is based on ecocriticism, ecofeminism, and discourse theory. The research findings show that there are three primary nature and the environments paradigms in Thai classical literature which are; the traditional eco-consciousness paradigm, the Buddhist philosophy with eco-consciousness paradigm, and the class eco-consciousness paradigm. These three paradigms formulate in an intertwined deep-rooted structure and represent in a dynamic nature-oriented and eco-centric discourse, i.e., the acknowledgement of the power of nature with humble respect to its greatness which is the basis of eco-centric thinking system of Thai poets. These three paradigms are also linked to the economics, politics, culture, and societal development of each period, and thus create varieties of discourses on nature and the environments. The

traditional eco-consciousness paradigm, as an ecocentric thinking system, usually functions in the 'primitive' and early state-formation societies. People's life is thus heavily relied on natural survival. This paradigm insists that human is inseparable from nature, therefore one has to acknowledge and nurture the balance of ecosystem. Further when the 'primitive' societies and early states developed, the Buddhist philosophy with eco-consciousness paradigm is formulated. This process can be seen in a number of early states and small kingdoms of Lanna and Sukhothai where the rulers adopt Buddhist doctrine as the main religion. Subsequently, the traditional eco-consciousness paradigm and Buddhist philosophy merged, thus the Buddhist philosophy with eco-consciousness paradigm was created. What follows is the discourse that links the relationship between Dharma and the nature to an individual's morality as to whenever the state-ruler does not follow Buddhist moral code, the new paradigm elaborates that it would severely affect the nature. This paradigm can be seen in *Tribhumikatha*, a Buddhist literary work of the Sukhothai period. The class eco-consciousness paradigm appeared later in Thai literature during late Ayudhaya to Ratanakosin periods. This was the time when various feudal states were taken over and ruled by the ancient system, "Devaraja." the ruling system considered that the king was a reincarnation of Vishnu, class distinction was clear, feudalism was strongly enhanced, peoples and societies under Siamese rule were heavily hegemonized, which resulted in a paradigm shift, from the Buddhist philosophy with eco-consciousness to class eco-consciousness. Such paradigm shift while transit contributes another two sub discourses, represented by ruling and individual poets' pieces of literary work. The ruling class poets' discourse allows the rulers to portray the greatness of nature as a sign of their power. The prevailing close relationship between human and nature and their humble to nature then change to the power-relation based paradigm. On the other hand, the individual poets' discourse is found amongst the court nobilities, like artists, scribes, and poets. The most notable feature is the repeated use of imagery, particularly, simile and metaphor, to portray connection drawn between woman and nature in the literature. This paradigm links women to nature and displays the men versus women power-relationship, together with the male bias on gender role in

Thai society, and the accepted male superiority. The Siamese court literature in the early Ratanakosin period also elaborates two attitudes of the noble poets towards nature. First, human and nature coexist in harmony. Second, human's hostile towards nature, a newly re-shaped paradigm – nature is mysterious, savagery, powerful, and women are the cause and victims of their own destiny. Such paradoxical discourses of nature in Thai literature of the early Ratanakosin period has been deep-rooted structured and still functioned until present day which is contradictory to the current global trends of eco-centrism in social change.